

ROHINGYA MÜSLÜMANLARI VE ARAKAN SOYKIRIMI *The Rohingya Muslims and Arakan Genocide*

Varis ÇAKAN*

Özet

Eski adı Burma olan ve 1989'da "Tadmaw" olarak bilinen askeri rejim tarafından Myanmar Birliği Cumhuriyeti olarak değiştirilen söz konusu ülke bugün yaklaşık 53 milyon nüfusu ile Güneydoğu Asya'nın önemli devletlerinden biridir. Güneydoğu Asya'daki Andaman Denizi ile Bengal Körfezi arasında yer alan Myanmar stratejik açıdan çok önemli bir konumda olup, Çin ve Hindistan gibi Asya'nın iki dev ülkesi ile sınır komşudur. Mayıs 2012'de Myanmar'ın yedi eyaletinden biri olan Arakan'da yaşanan düzmece bir tecavüz olayı bahane edilerek rejim güçlerinin Müslümanlara yönelik başlattığı şiddet olayları aslında askeri dikta rejimin 1962'den beri Rohingya Müslümanların aleyhine oluşturulan genel ayrımcılık ve ırkçılık politikasını bir anda dünya kamuoyunun gündemine taşıdı. Bu makalede Rohingya Müslümanların tarihi, Myanmar Devletinin Rohingya Müslümanlara yönelik başlattığı soykırım politikasının siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenleri tarih ve evrensel hukuk açısından değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Myanmar, Arakan, Rohingya Müslümanları, Tadmaw, Soykırım

Abstract

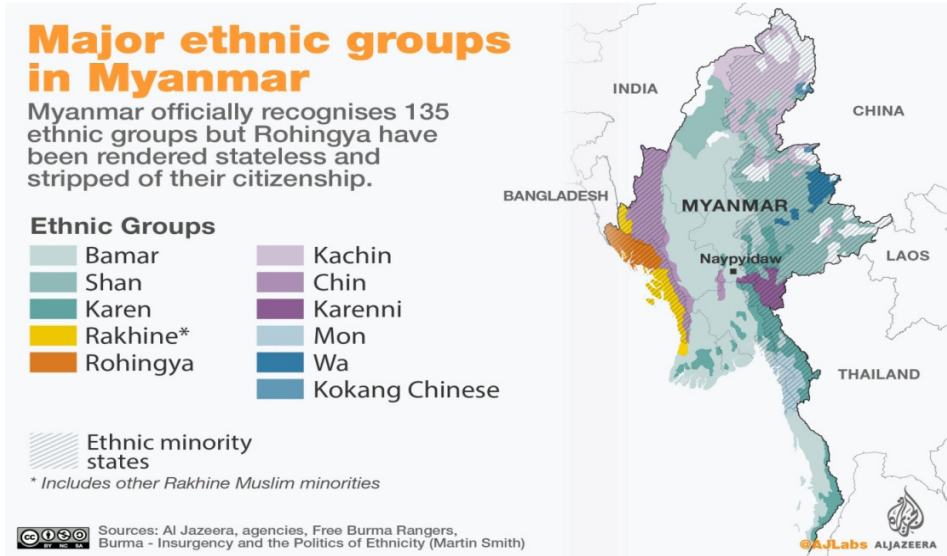
The country in question formerly known as Burma, was replaced as the Republic of the Union of Myanmar by the military regime known as "Tadmaw" in 1989 is one of the most important states in Southeast Asia with a population of about 53 million today. Myanmar that located between the Andaman Sea and the Bay of Bengal in Southeast Asia is strategically important and bordered by two giant countries of Asia, such as China and India. In May 2012, violence by the regime's forces against Muslims, on the pretext of a rape crime that happened in Arakan, one of Myanmar seven provinces, actually brought the general discrimination and racial separatism policies that was occurring since 1962 under the military dictatorial regime against the Muslims of Rohingya to the world agenda. In this article, the history of Rohingya Muslims, the political, economical, social and cultural reasons of genocide policy against Rohingya muslims by the Myanmar are evaluating in terms of history and international law.

Keywords: Myanmar, Arakan RohingyaMuslims, Tatmadaw, Genocide

* Pro. Dr. Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, varis@gazi.edu.tr

Giriş

Rohingya Müslümanları Güneydoğu Asya'daki bugün Myanmar¹ olarak bilinen ülkenin Arakan Eyaletinde yaşayan ve Hint-Avrupa dil ailesindeki Müslüman bir halk olup, Myanmar'daki 135 farklı etnik gruptan biridir. Ülke içi ve dışındaki nüfusları yaklaşık 3 milyon civarında olan Rohingya Müslümanlarının Myanmar hükümetinin haksız uygulamaları ve katliamları sonucu Arakan'daki nüfusları resmi rakamlara göre 1 milyon 90 bine düşmüş, resmi olmayan bağımsız kaynaklara göre Müslümanların nüfusu 1,5 Milyon olup, yaklaşık 52 milyonluk Myanmar nüfusunun %4'nü teşkil etmektedir (Göksoy, 2006, s.254).

Eski Arakan ya da diğer adıyla Rohingya'nın tarihi sınırları bugünkü dünya siyasi ve idari haritasında **Myanmar (Burma) Birliği Cumhuriyeti**, Bangladeş Halk Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti sınırları içindeki bölgeleri de kapsamakta olan coğrafi olarak üçe bölünmüş bir ülkedir. Eski Arakan topraklarının doğu ve güney doğu kesiminin bugün Myanmar'ın kuzeybatı kesimi Bangladeş'in ve Hindistan'ın sınırları arasında kaldığı iddia ediliyor.

<> Eskiden Burma Birliği olarak bilinen ülkenin adı 1989'da Myanmar Birliği olarak değiştirilir.

Günümüzde Myanmar'ın yedi eyaletinden biri olan Arakan'ın batısında Bangladeş ve Bengal Körfezi, kuzeybatısında Hindistan ve Bhutan, güneyinde Andaman Denizi güneydoğusunda Tayland ve Laos, kuzeyinde ise Çin bulunuyor. Ülkenin güneyi Malezya, kuzeyi ise Çin ve Hindistan ile benzer kültürel özelliklere sahiptir (Ateş, 2017, s.175).

Arakan² coğrafyasına yerli orijinal dilde **“Rohingya”**, Arakan halkına da **“Rohingya halkı”** denilmiştir. Rohingya adının “Lütfetme”, “Merhamet etme” anlamına gelen ‘*Raham*’ kelimesinin değişikliğe uğramış hali olduğu iddia edilir. Bundan başka Rohingya'nın “Ruhu kurtuluşa eren yer” manasına geldiği iddia ediliyor. Arakanlı Müslümanlar eskiden ölülerini defnederken bu ifadeyi kullanmışlar. Zaman içerisinde Arakanlı Müslümanlar arasında yaygın hale gelen bu gelenek bugün hala devam ediyor.

Arakan'da yaşayan Budist halk ise **“Raxine”(Rakhine)** olarak adlandırılıyor. **“Rohingya”** ve **“Raxine”**, sadece etnik değil, aynı zamanda dini bir ayrışmayı ifade eder. **“Rohingya”**denildiğinde Müslümanlar, **“Raxine”** denildiğinde Budistler kastedilir.

2 Arakan, Burma Birliği'nin içindeki bir bölgenin ve eski bir krallığın adıdır. Burma Birliğinin yönetimine el koyan General Ne Win 1974'te bölgede yaşayan Budist Maghlara özerklik vererek eskiden Yerli Müslümanlarca Arakan olarak bilinen bölge Myanmar hükümeti tarafından Rakhine olarak adlandırılmıştır. Rohingya Müslümanları ise Rakhine eyaleti içinde yaşayan etnik ve dini topluluk olarak sıkıntılı günler yaşamaya başlamıştır.

Rohingyalıların Müslüman olmaları ve Arakan İslam Devleti

İslamiyet Arakan'a yani eski adıyla Rohingya'ya ilk defa Hindistan'daki Chandraların hüküm sürdüğü zamanında Arap tacirleri ve Sofi dervişler aracılığıyla girmiştir. Bazı kayıtlara göre ise Hicri 1.yüzyılın ikinci yarısında Sahabelerden Vakkas Bin Malik'e bağlı bir grup Müslüman'ın İran'ın fethinden sonra ticari amaçla Bengal Körfezi kıyısındaki Arakan bölgesine gelmesiyle İslam bu topraklarda tanınmaya başlamış(Yunus, 2012, s.8).Daha sonra yani Hicri 2.yüzyılda (M.8.yüzyıl) Ortadoğu'daki Basra Körfezi'nden yola çıkan Müslüman tacirlere ait bir ticaret gemisi Arakan'a yakın bölgedeki Bengal Körfezi'ne ulaştığında batmış ve sağ kalan onlarca Müslüman karaya çıktıktan sonra bir daha ülkelerine dönmemişlerdir. Arakan'a yerleşen bu Müslümanlar, İslam'ın bu bölgede yayılması için çalışmışlar ve bölgenin Müslüman olmasını sağlamışlardır.10.yüzyıldan sonra yerli halk, kitleler halinde İslam'ı kabul etmiş ve bölgedeki Müslüman nüfus takip eden yüzyıllarda önemli oranda artmıştır.13.yüzyıla gelindiğinde Arakan halkının önemli bir kısmı Müslüman olmuştur.

1406'da Moğolların ardından gelen Tibet menşeli Burmalılar Arakan'ı işgal edince Arakan kralı Naramaikhla, maiyetindeki çok sayıda kişiyle Bengal'e kaçar. Müslüman olan Bengal kralı Arakan kralının sığınma talebini kabul ederek 24 yıl boyunca onu Bengal'de misafir eder. Bengal'deki uzun misafirlikleri esnasında Arakan kralı ve maiyetindekiler İslamı kabul ederek Müslüman olur. Arakan kralı Naramaikhla Müslüman olduktan sonra Süleyman Şah adını alır. Bu isim Arakan tarih kayıtlarında "Meng Sawmuan" (Meng=Kral, Sawmuan=Süleyman) şeklinde geçmektedir. 1430'da Bengal kralı Araka'na büyük bir birlik göndererek Burmalı işgalcileri Arakan'dan çıkararak Süleyman Şah'a Arakan'daki tahtını iade eder (Yunus, 2012, s.9-15). 24 yıl aradan sonra tahtına tekrar geçen Süleyman Şah Arakan'da Mrauk-U Hanedanı adında bir İslam Devletini (1430- 1784) kurar. Bu tarihten sonra İslamiyet bölgede hızla yayılır ve Rohingya Müslümanlar 18.yüzyılın sonlarına kadar yani 1784'te Burma kralı tekrar Arakan'ı işgal edene kadar bölgenin asli unsurları olarak yaşamışlardır. Müslümanların yönetiminde yaklaşık 3,5 asır kalan Arakan dünyadaki en önemli bir ticaret ve ilim merkezi olmuş adeta güneydoğu Asya'da Batıdaki Endülüs gibi bir medeniyet merkezi olmuştur. Deniz yolunun açılmasıyla Portekizliler, Hollandalılar gibi Avrupa ülkelerinden gelen tüccarlar uzun yıllar Arakan ile ticari ilişkilerde bulunmuş. Ticaretin gelişmesiyle devlet zengin olmuş ve farklı etnik gruptan ve dinden olan halk dostluk ve barış içinde birlikte yaşamışlar.

Arakan İslam Devleti'nin Çöküşü ve Rohingya Müslümanlar ile Raxine Budistleri arasındaki sorunun tarihi sebepleri

Budizm'in komşu Hindistan'ın Maghada bölgesinden Arakan'a gelişi de Arakan'a İslam'ın yayıldığı döneme rastlamaktadır. Tarihî belgeler 7. ila 10. yüzyıllar arasında Hindu Chandra Hanedanı'nın Arakan'da hüküm sürdüğünü doğrulamaktadır.

Miladi 957 yılında kuzeyden gelen Hitay (Kitan) istilası Vesali Hindu Krallığını Arakan'dan tamamen söküp atmıştı. Onu takip eden 500 yılda Arakan'a gelen Tibetli Burmalılar (957-1430) Hindistan'dan gelen Maghda Budistleri tarafından asimile olarak "Maghda" kelimesinden türetilmiş olan Magh³ adlı etnik grubun oluşmasına sebep olmuştu. O zamandan bu yana biri İslamiyet'e diğeri Budizm'e inanan bu iki etnik grup Arakan'da yaşamakta idiler.

Arakan'da kurulan Müslüman Mrauk-U Hanedanı şimdiki Bangladeş'in Chittagong şehrini 1582 yılında yönetimi altına aldıktan sonra Müslüman Arakan hükümdarları, Bengal'in kontrolünü elinde tutan Moğollara karşı Portekizliler ile iş birliği yapmak zorunda kalmışlardır (Yunus, 2017, s.15-19). Ancak 1638 yılından sonraki gelişmelerle birlikte Arakan'da gittikçe güçleri azalan Budistler Müslüman yönetime karşı Portekizlilerle işbirliği yapmaya başlar. Budistlerin işbirliği yapmasıyla Chittagong'un sınır bölgeleri Portekizli korsanların uğrak yeri olmuştur. Bir seyyah, 1650 yılında kayıtlarına şu notu düşmüştür: "Portekizliler Chittagong'da adı konulmayan bir çeşit hâkimiyet kurdular ve her ırktan haydut ve korsan ile iş birliğine girdiler. Gerek denizde, gerek karada soygunlar yaptılar." (Nemoto, 2005, s.8-10), Portekizli korsanların aşağı Bengal bölgesini sürekli yağmalaması ile bölgedeki Müslüman nüfusu azalmaya başlar. Yerine Budistler gelip yerleşir. Portekizlilerin bu barbarca davranışlarına Maghlar da ortak olur.

Arakan'ın Budist hükümdarı Sanda Tudamma'nın, o zamanlarda durumu pekiyi olmayan Chittagong'daki prens Şah Şuca'ya koruma tahsis etmesi ve ardından prensi katletmesi, zaten iyi durumda olmayan Müslümanlar ile Budist ilişkilerinin iyice bozulmasına neden olurken bu süreç, Chittagong'un geriye dönüşü olmayacak şekilde Budistlerin elinden çıkması sonucunu getirmiştir. Şah Şuca ve yandaşlarının katlinden sonra Arakan'ın Burma tarafından son işgaline kadar iki toplum arasında, Burmalıların Arakan'ı ele geçirmelerine kadar varan amansız bir mücadele olmuştur. Her ne kadar Burmalılar İngilizlerden bağımsızlıklarını kazanma sürecinde Arakan'ın

3 Maghlar bugün Burma'nın Raxine eyaleti ile Bangladeş'in Chittagong ve Bauria bölgelerinde yaşayan Budistlerin ataları olarak kabul edilmektedir. Rohingya Müslümanlar ile birlikte Raxine eyaletindeki en kalabalık topluluklardan biri olan Maghların 1784'de kadar Portekiz korsanları ile gizli antlaşmalar içerisinde yasa dışı işler yapmakla ünlü olan ve bölge halklarının zihninde insan katletmede sınır tanımayan vahşi ve merhametsiz bir topluluk olarak kabul edilmektedir.

işgalini kendilerince haklı göstermeyi başarsalar da, tarih, gerçekliğinden kuşku duyulmayan birçok olayla doludur ki buradan Burmalıların da aslında Arakan'a yabancı oldukları ve işgalciler olduğu anlaşılıyor.

Burma zihniyeti, Arakan tarihinin bir gün tekerrür edebileceği ve sonunda oradan tamamen çekilmek zorunda kalacakları endişesini taşıyarak daima bunu önlemeye yönelik sert politikalar üretmekle meşgul olmuştur. Bunun önüne geçebilmek için, kendilerince "potansiyel bir tehlike" olarak görülen Arakanlı Müslümanları ortadan kaldırma yoluna başvurmaktadırlar. Rohingya'lara karşı zaman zaman gerçekleştirilen etnik temizlik operasyonları, kökenleri çok derinlerde olan bu korkunun bir tezahürüdür.

1784'ten itibaren kırk yıl kadar Burma işgalinde kalan Arakan daha sonra ilk İngiliz -Burma Savaşı (1824-26) akabinde İngilizlerin yönetimi altına geçmiştir. İngilizler 1885'te Burma'nın tamamını işgal ederek burayı Hindistan'daki İngiliz Rac'a katıyor. Bu esnada İngilizler çeşitli yöntemlerle Rohingya'li Müslümanlar ile Burmalılar arasındaki ihtilafı körükleyip bir birine olan nefreti arttırır. 1937'de Burma, Arakan'la birlikte İngiliz Rac'dan ayrılıyor ve Burma'ya Özerklik veriliyor. İkinci Dünya Savaşından sonra yani 1948'de İngilizler bölgeyi Burmalı Budist yönetime bırakır. İngilizlerin buradan ayrılmasıyla Burma rejimi, Müslümanları sindirme ve imha politikalarını uygulamaya başlar. Arakanlı Müslümanlar uzun yıllar süren askeri rejimin ardından gelen hükümetler tarafından da büyük zulümlerle boğuşmak zorunda kalır.

Burmalılar Rohingya'li Müslümanları vahşi usullerle katlederek evinden ve yurdundan ederlerken bu ırkçı politikalarını Arakanlı Müslümanların Arakan'ın aslı unsuru olmadığına, aksine onların İngilizlerin Bangladeş'ten mecburi göç ettirdikleri Bangladeşli Müslümanlar olduklarını ortaya atarak savunmakta ve uluslar arası kamuoyunu yanıltmaktadırlar.

Rohingyalılar İddia edildiği gibi Arakan'a sonradan mı yerleştirilmiştir?

Bugün Myanmar'daki rejim güçlerinin propagandalarının etkisi altında klan bazı Batılı ve doğulu araştırmacılar Rohingya'ların Arakan'ın aslı unsuru olduğu gerçeğini inkâr etmektedirler. Bugün Burma'da Hintli görünümünde olan "Kalalar"ın ne kadar süredir orada yerleşik bulduklarına bakılmaksızın yabancı olarak görülürler. Gerçekte, tarihsel gerçeklerden habersiz olan sıradan gözlemcilerin birçoğu, Hintli görünümünde olan bu insanları, Güneydoğu Asya'nın birçok ülkesinde olduğu gibi İngiliz sömürgeciliği sırasında ülkelerini terk edip Burma'ya gelen Hintli

göçmenlerin çocukları ile karıştırırlar. Rohingya'lara karşı Burmalıların bir kısmı ve Arakan'daki Budist topluluk Maghlar tarafından yürütülen yanlış propaganda, gerçeği önemli ölçüde örtbas etmektedir. Onun için Arakan'da kimin gerçek yerli, kimin gerçek yabancı olduğunu tarih kaynaklarının ışığında aydınlatmak lazım.

Bilim adamları Rohingya Müslümanlarının bölgedeki tarihsel varlığını ispatlayan cami ve türbe[□] gibi yapıların bulunmasını, Arakan Krallığı adına basılmış maden paraların bulunmasını ve söz konusu krallığın aynı zamanda Müslüman isimlerini de kullanmış olmasını Rohingya Müslümanların bölgenin aslı unsuru olduklarının kanıtları olarak ortaya koymuşlardır (Green, MacManus vd, 2015, s.28).

Çok erken tarihlerden, Moğolların ve Tibet kökenli Burmalıların 10. yüzyılda bölgeye varmalarına kadarki zaman diliminde Arakan, bir Hint toprağı olmuştur. Bu erken tarihlerde İslam ile tanışan Arakan'ın, özellikle 1203 yılında Bengal'in Müslüman olması ile birlikte İslam medeniyeti ile daha yakın temasa geçtiği bilinen bir gerçektir. Burmalılar tarafından Moğol ırkından geldikleri düşünülen Arakanlı Budistler (Rakhinler), aslında Hindistan'da bulunan Bihar'dan 8. yüzyılda Arakan'a göç eden ve daha sonraları işgalci Moğollar tarafından asimile edilen Aryan Maghada Budistlerinin torunlarıdır. Arakan, 1430 yılında Naramaikla tarafından kurulan Mrauk-U Hanedanı'ndan önce Burmalılar ve Monların bir takım engellemeleri ile karşılaşmış olsa da, hem Müslüman hem de Budist nüfusu ile her daim bağımsız bir statüye sahip olmuşlardır.

Arakan tarihinde 1430'dan 1638'e kadarki süre zarfında bütün hükümdarlar (birkaç zorba hükümdar hariç) sonradan İslam'ı seçmiş ve Bengal Kralı Sultan Celaleddin Muhammed Şah tarafından tahta getirilmiş olan Süleyman Şah'ın torunlarıdır. 1430 ile 1530 yılları arasındaki 100 yıllık süreç, Arakan ile Bengal'in birbirleriyle öylesine iyi ilişkiler kurdukları bir zaman zarfıdır ki, tarihçiler bu dönemi Arakan'ın Bengal'e kul köle olduğu dönem olarak adlandırmışlardır. Arakan, Bengal Sultanı tarafından ele geçirildiği dönemde tarihinin en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ancak 1538 yılında Bengal'de iktidarın el değiştirmesi ile Arakan Kralı Zabuk Şah, ilk defa 1540 yılında Bengal'in Chittagong'u da içine alan güneydoğu bölgesini işgal eder. Fakat arada tekrar Bengal sultanlarının eline geçtiyse de 1582-1666 yılları arasındaki yaklaşık 100 yıllık süre içerisinde ise Arakan idaresinde kalır. 1430'dan beri Bengal ile sürdürülen iyi ilişkilere bakılır ve bugünkü Chittagong ve Arakan topraklarının yaklaşık bir asır boyunca eski Mrauk-U Hanedanı tarafından yönetildiği göz önünde bulundurulursa, Arakan'da İngiliz sömürgeciliği öncesinde Bangladeş'teki Chittagong halkı ile kültürel ve dini yakınlıklarının olmadığını söylemek gerçekte

bağdaşmaz. Dolayısıyla Arakan'daki Müslüman yerleşimcilerin çok uzun zamandan beri orada bulunuyor olmaları ve Chittagonglular ile Arakanlı Müslümanlar arasında geçmişten gelen köklü dini ve kültürel bağın olduğunu söylemek tarihi gerçeklere uygundur.

Arakan Soykırımının Nedenleri ve Sonuçları

Arakan bölgesi kuzey ve kuzeydoğu Asya arasında bir kavşak noktası olmakla birlikte Müslüman Hindu Asya ile Budist Asya arasında kalan önemli bir bölge idi. Eskiden Müslüman tüccarlar bu bölgedeki limanları kullanarak Çin'e ulaşırdı. Yani bölge adeta Müslümanlar ile Budistler arasındaki doğal sınır olarak iki toplum arasındaki dengeyi sağlıyordu. 1784'de Budist Burma Konbaung Krallığı Arakan Krallığını yıkarak bölgeyi işgal edince denge Müslümanların aleyhinde bozuluyor. İşgalde yaklaşık 200 binden fazla Müslüman ölüyor. Çok sayıda Müslüman göç etmek zorunda kalıyor. Kalan Müslümanlar da Müslüman bölgelerinde Budistler tarafından inşa edilen Budist tapınaklarında işçi olarak çalıştırılıyor. Arakan halkı 1790-1795 yıllarında ağır vergiye tâbi tutulur. Zalimane yönetim sebebiyle çok sayıda Arakanlı Müslüman, İngiliz yönetimi altındaki Bengal'e kaçıyor ve özellikle Coss Bazar ve Chittagong bölgesine sığınmak zorunda kalıyorlar. Bu durum bölgede etnik ve dini çatışmaların fitilini ateşliyor. Nitekim 1796'da Müslümanların Burma Krallığına karşı yaptığı ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanınca Arakan Nüfusunun yaklaşık üçte ikisi bugünkü Bangladeş'in Chittagong bölgesine ve Bengal'e göç etmek zorunda kalıyor ([https://islamansiklopedisi.org.tr/arakan-erişim: 16 Ekim, 2017](https://islamansiklopedisi.org.tr/arakan-erişim:16-ekim,2017)). 1824-1826 arasında vuku bulan birinci İngiliz-Burma savaşı sonucunda imzalanan Yandabo Antlaşması gereğince Arakan'ın yönetimi 1826'da Tenasserim bölgesiyle birlikte İngilizlere devrediliyor. İngiliz yönetimi sırasında iş gücünü karşılamak amacıyla İngilizler tarafından Arakan'a göçler teşvik edildi ve daha önce Chittagong'a giden çok sayıdaki Arakanlı Müslüman memleketine geri dönüyor. Bu sırada Bengal ile Arakan arasında herhangi bir sınır olmadığından birçok Chittagong kökenli Müslümanlar da Arakan'a göç ederek bölgeye yerleşiyor. Bunların bir kısmı daha sonra memleketlerine dönerken bir kısmı da Arakan'a kalıcı olarak yerleşiyor.

Müslümanlar Arakan'da bir taraftan işgal döneminde tahrip edilen camileri, okulları ve diğer İslami kurumları tamir ederken diğer taraftan yeni cami ve okulları inşa etmişlerdi. İngiliz yönetimi döneminde Budistler bu duruma fazla ses

çıkarmazken 2.Dünya savaşı sırasında İngilizlerin Burma'dan geri çekilmesi ve 1942'de Japonların Arakan'ı işgal etmesiyle tekrar iki toplum arasındaki gerginlik tırmanıyor.Savaş yıllarında Arakan Japonların Hindistan'a doğru ulaştığı en üç nokta olurken İngilizler için de Japonlara karşı bir cephe niteliğinde idi.Rohingya Müslümanları Mart 1942'de Minbya şehrinde Budistlerin başlattığı şiddet olaylarına maruz kalınca Nisan 1942'de İngilizler Arakanlı Müslümanlardan “Beşinci Güç” adıyla bir gerilla birliği oluşturarak onları Japonları destekleyen Budistlere saldırtır ve onları güneye doğru göçe zorlar.Sonuçta kuzeydeki Budist halk güneye, güneydeki Müslümanlar kuzeye doğru göç eder ve Arakan'ın kuzeyinde Müslümanlar, güneyinde Budistler çoğunluğu oluşturur. Ancak bu durum Burma'nın 1948'de bağımsızlığını ilan etmesiyle yeni bir boyut kazanır. Bağımsızlıktan sonra Naf nehri ülkenin doğal sınırı olarak kabul edilince Arakan Bangladeş sınırları içinde kalan Cox Bazaar'dan ayrılır. Sonuçta Cox Bazaar'ın sol tarafındaki Akyab Burma topraklarında kalırken sağ tarafındaki Teknaf Upazila Bangladeş topraklarında kalır. Böylece Rohingya'daki çatışma uluslar arası bir soruna dönüşür (Ateş, 2017, s.178).

Ocak 1948'de Burma bağımsızlığını kazandıktan sonra güneydeki Budist sığınmacıların Kuzey Arakan'a dönmelerine izin verilir ve daha önce Müslümanlara bıraktıkları arazi ve evlerine yerleştirilerek buradaki Müslümanlar rejim güçlerince göçe zorlanır. Bunun üzerine Arakan'daki Müslümanların rejim güçlerine karşı isyanları yaygınlaşır. Dinî liderler halkı cihada çağırıp gerilla faaliyetlerini başlatır. Rohingya Müslümanlar mücadelelerini yürütmek için “Mücâhidîn” adıyla bir teşkilât kurarak silâhlanırlar ve diğer eyaletler gibi Burma Birliği içerisinde Kuzey Arakan bölgesinin müstakil bir eyalet olmasını talep ederler. Arakanlı Müslüman liderler, 9 Haziran 1948 tarihinde Burma hükümetine gönderdikleri mektupta Kaladan nehrinin batı yakası ile Naf nehrinin doğusunda kalan bölgenin Arakanlı Müslümanlara bırakılmasını, Mücâhidîn teşkilâtına hukukî statü verilmesini, Arakanlı Müslümanların Burma'daki etnik ve dini gruplardan biri olarak kabul edilmesini, dillerinin resmî dil halinde okullarda öğretilmesini talep etmiş iseler isterler de ancak bu talepleri sonuçsuz kalır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/arakan>,16 Ekim, 2017). Diğer taraftan “Tadmaw” olarak adlandırılan askeri yönetim Müslümanların özgürlükleri için verdiği mücadelecini Burma'da kendi otoritesini kurmak ve güçlendirmek için bir fırsata çevirmeyi başarmıştı.

2.Dünya harbinin galipleri olan küresel güçlerin 1948'de bölgeyi Burmalı Budist yönetime bırakmasının ardından Burma yönetiminin sindirme ve imha politikalarını uluslar arası güç odaklarını arkasına alarak şiddetle uygulamaya başlaması ile

Rohingya Müslümanları sistematik olarak yürütülen “Yasal” bir soykırımla karşı karşıya kaldılar.

Arakan soykırımının siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenleri vardır. Myanmar Silahlı kuvvetlerin ülke siyaseti üzerindeki siyasi baskıları soykırımı tetikleyen en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.1962’de askeri darbe ile yönetimi ele geçiren Tatmadow hala Myanmar’da yürürlükte olan anayasaya göre hem ulusal hem de bölgesel yönetimlerin yasama organlarında %25 oranında yetkiye sahiptir.Bu Myanmar’da son yıllarda gerçekleştirilen demokratik reformlara rağmen silahlı kuvvetlerin ne güçlü olduğunu göstermektedir.Bu bağlamda Myanmar’da yönetim tarafından uygulamaya konulan sosyal, siyasi ve ekonomik politikalar bir güvenlik kaygısına dayandırılmaktadır.Askeri cuntanın kontrolündeki anti demokratik politikalar pek çok anti demokratik uygulamalara sebep olmaktadır. Arakan soykırımının en önemli nedeninin Myanmar hükümetinin, kurulduğu günden bu yana sürdürdüğü ve 1982 yılında kabul edilen Vatandaşlık Kanunu ile resmileştirdiği anayasada Rohingyaaların vatandaş olarak tanınmaması bunun en bariz örneklerinden biridir. Yani 1982’de çıkarılan kanun ülkedeki bütün etnik grupları vatandaş olarak kabul ederken Rohingyaalı Müslümanlar ülkeye güney Hindistan’dan ve Bangladeş’ten kanun dışı yollarla getirilen göçmenler olduğu bahane edilerek ülkenin vatandaşı olarak kabul edilmemiş ve resmen ‘vatansız bir halk’ konumuna düşürülmüştür.Ülkede azınlıkların bağımsızlık ve özerklik için başlattıkları tüm eylemler Tatmadow tarafından askeri güç kullanılarak bastırılmıştır. Ayrıca Myanmar rejimi, Balkanlarda yaşanan etnik bölünmeyi kendi kamuoyuna “olumsuz” örnek olarak göstererek sürekli gündemde tutmuş ve bunu silahlı kuvvetlerin siyaset üzerindeki varlığını meşrulaştırmaya çalışmıştır.Bundan başka Tatmandaw kendi ideolojilerine ters olan hiçbir siyasi tartışmalara izin vermeyerek ülke içindeki yoksulluk ve açlık dâhil her türlü toplumsal sorunu sansürlemiştir (Ateş, 2017, s.181).

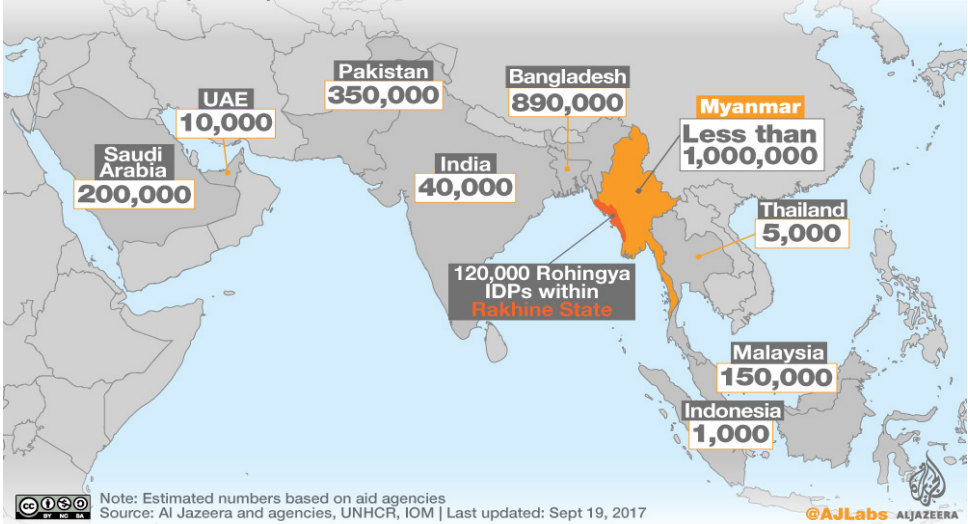
1982’de kabul edilen yasayla vatandaşlık haklarını kaybeden ve “devletsiz” sayılan Rohingyaalı Müslümanlar, hem şiddet olaylarına hem de yasal, ekonomik ve toplumsal ayrımcılığa maruz kalmışlardır.1982’den bu yana Myanmar hükümetinin dışlayıcı politikaları yüzünden 'kimlik' sorunu yaşayan Arakanlı Müslümanların bugün katledilmesine gerekçe olarak gösterilen olaylar ise 2012 yılında patlak verir. Olay özetle şöyle; **29 Mayıs 2012’de 3 kişilik Budist Rahip grubu, 26 yaşındaki Myanmarlı genç bir kadına tecavüz edip ardından onu öldürerek kadının cesedini, bölgede bulunan bir Müslüman köyünün yakınlarına**

bırakıp kaçıyor. Cesedin bulunmasının ardından yetkili Budist Rahipleri ve Burma Hükümet yetkilileri kadına yapılanlardan Müslümanları sorumlu tutuyor. Konuyla hiç alakası olmayan 3 Müslüman genç Budistlerin hedef göstermesi sonucu tutuklanıyor. Tutuklanan gençlerden biri dövülerek öldürülüyor. Diğer ikisi de Myanmar mahkemeleri tarafından ölüm cezasına çarptırılıyor. Böylece Myanmar hükümeti, tüm dünyanın gözü önünde Müslümanlara karşı bir katliamın ilk somut adımlarını atmış oluyor. (<https://www.hrw.org/news/2012/10/26/burma-new-violence-arakan-state>, Erişim: 15 Ekim, 2017).

Bu olaydan sonra Budistler ile Müslümanlar arasında yaşanan çatışmalar, Arakanlı Müslümanların dramını gözler önüne sermiştir. Rejim güçleri ve Budist rahipler tarafından vahşi usullerle katledilmesi ve evlerinin yakılması sonucunda Müslümanlar Arakan'dan kaçarak komşu ülkelere sığınmaya başlıyor. İnsan hakları örgütleri, ordunun Arakanlı Müslümanlara ait köyleri tamamen haritadan sildiğini, pek çok sivilin yaşadıkları yerleri terk etmek durumunda kalarak etraftaki başka ülkelere sığınmak zorunda kaldıklarını söylemektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) tarafından yayınlanan verilere göre 1970 yılından buyana Arakan'dan başka ülkeler sığınmak zorunda kalan Müslümanların sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Following Myanmar's fleeing Rohingya

Since the late 1970s, nearly one million Rohingya have fled Myanmar due to widespread persecution.

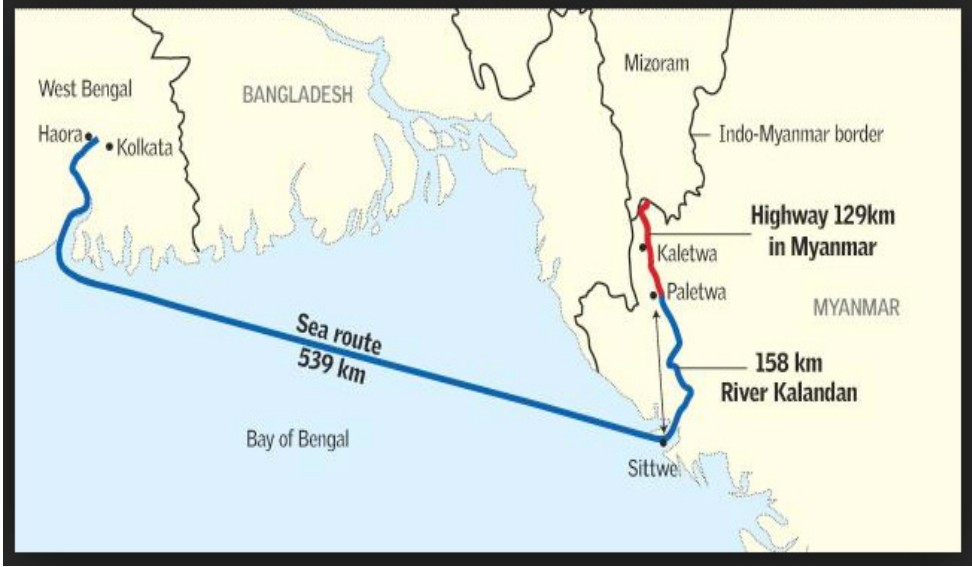

Arakan Soykırımının altında yatan ekonomik nedenler şöyle iki farklı yönden ele alınabilir. Bunun ilki ülkenin ekonomik durumunun çok kötü olması ve buna

bağlı olarak ülkedeki fakırlık. Yönetimi elinde tutan Budistler azınlıklar üzerinde baskı kurarak onları ülke gelirlerinden mahrum bırakıp gelirden daha fazla pay alma politikası gütmüşlerdir. Onun için onların yaşam alanlarını daraltarak veya yakarak ülkeyi terk etmelerini amaçlamışlardır. İkinci neden ise ülkenin zengin yer altı kaynakları ve Çin'in ülkeye yönelik yatırımlarıdır. Arakan bölgesi zengin yer altı kaynaklara sahip olmakla beraber enerji geçiş güzergâhında olduğu için Çin'in dikkatini çekmiştir. Çin hem güneydoğusundaki enerji hattını garanti altına almak hem de Myanmar'daki yatırımlarının güvenliği için tıpkı Doğu Türkistan'daki yerli Müslüman Türkleri tehdit olarak algıladıkları gibi Arakan'daki Müslümanları da bir tehdit olarak görmüştür. Bunun için Myanmar ordusunun Rohingya Müslümanların bölgeden "temizlenmesi" için onlara her türlü ekonomik ve askeri desteğini vermiştir. Yani ülkenin yanlış ve başarısız politikaları yüzünden karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunlar Çin gibi büyük devletler ile çok uluslu şirketlerin Myanmar üzerinde etkin bir güce sahip olmasına neden olmuştur. Myanmar Hükümeti ekonomik sıkıntılarının üstesinden gelebilmek için başta Çin olmak üzere bölgedeki diğer devletler ve çok uluslu şirketler ile işbirliği yapmıştır. Bu bağlamda Çin ile Myanmar hükümeti arasında 2009'da başlatılan Çin –Myanmar Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları Projesini ele almak mümkündür.

Nitekim bu proje neticesinde Myanmar , 2015 yılı itibariyle her ay Çin'e 170 milyon dolarlık doğal gaz ihraç etmeye başlamıştır.u rakam ülkenin toplam gelirinin %40'nı oluşturmaktadır.Daha sonra Myanmar'ın enerji politikalarına Hindistan da dâhil olarak Hindistan-Kaladan Enerji Taşıma Projesi hayata geçirilir.

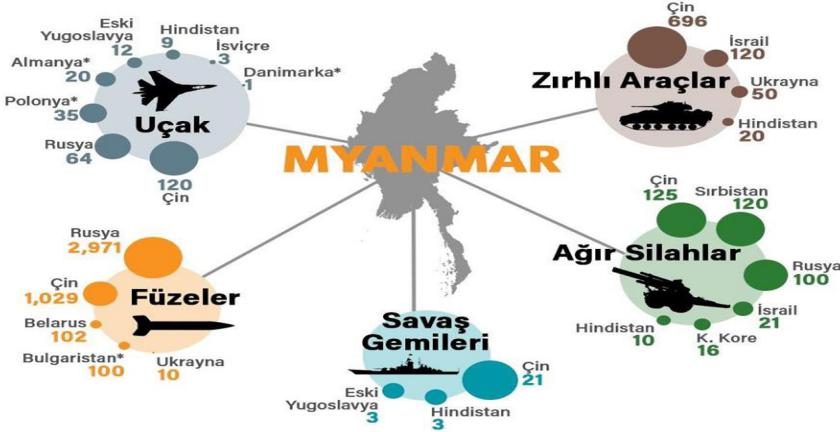
(<https://www.bestcurrentaffairs.com/kaladan-multi-modal-transit-transport-project/>) Çin Myanmar'ı ihtiyacı olan enerjinin transferinde önemli bir güzergâh olarak gördüğü için Arakan bölgesinin başkentindeki Sittwe limanını enerji yatırımlarının merkez üssü yapmış ve bu limandan Afrika ve Ortadoğu'dan ithal edilen ham madde ve enerjiyi Çin'e taşıyarak ekonomik kazanç sağlamayı hedeflediği için evrensel insan hakları ilkelerini çiğnemek pahasına Myanmar rejimine her türlü desteği sağlamış, bölgedeki pek çok sorunun doğmasına ve insanlık tarihinde benzerine az rastlanan insan kıyımının yaşanmasına sebep olmaktadır.Bu durum Arakan'da etnik ve dini ayrışmayı derinleştirmekte ve sorunların çözüm yollarını tıkamaktadır.Arakan'da ekonomiyi yöneten Budistler, Çin'in ve kendilerinin ekonomik çıkarlarını korumak için her geçen gün Arakan'daki soykırım politikalarını devam ettirmektedir.

Myanmar'daki askeri yönetimin evrensel insan haklarını çiğneyen uygulamalarına karşı dünyanın çeşitli yerlerinde yürütülen insan hakları savunucularının hiçbir zaman yaptırım gücü olmayan protestolarına rağmen bölgeden çıkar sağlayan devletler evrensel hukuk ilkelerini hiçe sayan zulme göz yummuşlardır ve yummaya devam etmektedir.Çin Myanmar ile geliştirdiği ekonomik ve siyasi ilişkileri daha da derinleştirerek Myanmar ordusuna Arakan'daki Müslüman katliamlarında

kullanmak üzere çeşitli askeri mühimmat ve silah desteğini devam ettirmiştir. Bağımsız uluslar arası medyanın araştırmalarına göre Myanmar ordusu 1990-2016 yıllar arasındaki silah ithalatının büyük bir kısmını Çin, Rusya, İsrail, Ukrayna ve Hindistan'dan yapmıştır. Aşağıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Myanmar ordusunun silahları ezici çoğunlukla Çin'den temin edilmiştir.

MYANMAR'IN 1990-2016 ARASI SİLAH TİCARETİ: KİM NE SATTI?

Myanmarın ordu ihtalatının büyük bir kısmı "Çin, Rusya İsrail, Ukrayna ve Hindistan'dan geliyor.

*Avrupa Birliği'nin silah ambargosundan önce ithalatı yapılan veya askeri amaç taşımayan uçak ve ekipmanlar

Kaynak: Al Jazeera, stockholm uluslararası barış araştırma enstitüsü

YeniŞafak | .com

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Myanmar ordusunun belirtilen yıllar arasında temin ettiği veya satın aldığı ağır silahlar şöyle:

- Zırhlı araçlar: Çin'den 696 , İsrail'den 120, Ukrayna'dan 50, Hindistan'dan 20.
- Hava araçları: Çin'den 120, Rusya'dan 64, Polonya'dan 35, Almanya'dan 20, Yugoslavya'dan 12, Hindistan'dan 9, İsviçre'den 3, Danimarka'dan 1.
- Füzeler: Rusya'dan 2.971, Çin'den 1.029, Belarus'tan 102, Bulgaristan'dan 100, Ukrayna'dan 10.
- Deniz araçları: Çin'den 21, Hindistan'dan 3, Yugoslavya'dan 3.

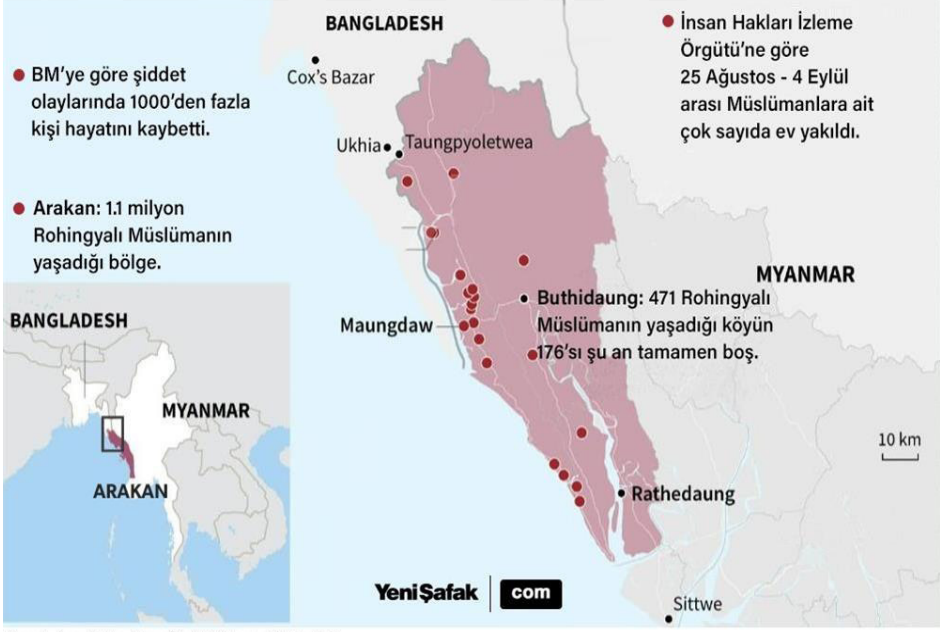
Görüldüğü gibi Myanmar başta Birleşmiş Milletler olmak üzere tüm insan hakları örgütünün yaptırımları ve tepkilerine rağmen çevresindeki ülkelerden destek almayı sürdürürken Arakan'da evrensel insan haklarını çiğneyen soykırım politikalarını

da hız kesmeden devam ettirmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2003'te yayınladığı bir raporunda Myanmar ordusunun Rohingya Müslümanlar ve diğer etnik azınlıklara yönelik yaptığı sistematik şiddet eylemlerinin göz ardı edilmesinin ve çözüme kavuşamamasının altında Çin ve Tayland gibi komşu ülkeler ile onlarla işbirliği yapan çok uluslu şirketlerin bölgeye yönelik enerji politikalarının yattığı belirtilmiştir.

Her ne kadar çok sayıda uluslar arası örgüt, Rohingya Müslümanların siyasi, ekonomik ve sosyal haklarının hem rejim güçleri hem de Budist toplum tarafından sistematik olarak ihlal edildiğini, bunun kaynağında yatan temel nedenin Myanmar rejiminin Rohingya Müslümanların aleyhine oluşturduğu genel ayrımcılık ve ırkçılık politikaları olduğunu belgeleyerek dünya kamuoyunu gereken önlemi almaya çağırsa da Arakan'daki soykırım hala önlenememiştir. Aksine Myanmar hükümeti Arakanlı Müslümanlara yönelik baskı politikasının şiddetini daha da arttırmaktadır. BM yetkilileri tarafından “Dünyanın en çok zulüm görmüş olan ve bu zulümden kaçamayan halkı” olarak nitelendirilen Arakanlı Müslümanlara yönelik vahşet, Myanmar'ın Bangladeş sınırındaki küçük bir kasabada tekrar alevlenir. Myanmar hükümetine bağlı rejim güçleri Ekim 2016'da bir grup bıçaklı saldırganların Raghine kasabesindeki polis karakollarına saldırarak 9 polis memurunun öldürüldüğünü bahane ederek Müslümanlara yönelik geniş çaplı operasyonları tekrar başlatır. Bıçaklı saldırıyı yurt dışı kaynaklı radikal İslamcıların gerçekleştirdiğini açıklayan hükümet, bu durumdan Arakanlı Müslümanları sorumlu tutmuş ve Müslüman katliamını hız kesmeden devam ettirmektedir. BM Kasım 2016'da Rohingya'da etnik temizliğin yapıldığını ilan etmesine ve Myanmar hükümetine yaptırım uygulanmasını önermesine rağmen Arakanlı Müslümanların yaşamakta olduğu insanlık dramına modern dünyanın sessiz kalması düşündürücüdür. Aşağıdaki çizelgede 25 Ağustos 2016'dan buyana devam eden şiddet olayları nedeniyle Arakan'dan ayrılmak zorunda kalan Müslümanların durumu ve boşaltılan köyler açıkça gösterilmektedir.

Myanmar-Rohingya Krizi

25 Ağustos'tan bu yana devam eden şiddet olayları nedeniyle 410 bin Arakanlı Müslüman Myanmar'ı terk etti.

Dünyanın gözü önünde yaşanan bu faciaya Türkiye, Bangladeş ve onların yanında yer alan birkaç ülke hariç dünya kamuoyu sessiz kalmakta ve facianın daha da büyümemesi için gerekli olan tedbirleri almamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın konuyla ilgili bir konuşmasında ifade ettiği gibi “Maalesef dünya Myanmar'daki Müslümanlara yapılan şiddete ve katliama âdete kör ve sağır. Duymuyor ve görmüyor” (<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fandan-d%C3%BCnyaya-arakan-tepkisi/a-40276550> Erişim, 16 Ekim, 2017).

Bangladeş Başbakanı Sayın Şeyh Hasina, ABD Başkanı Donald Trump'ın Arakan'daki sistematik soykırım karşısındaki duyarsızlığına sert tepki göstererek gitgide körleşen insanlığın vicdanına şöyle seslenmiştir: “Trump, Arakanlıların sıkıntısını hissetmiyorsa, ben neden ondan yardım isteyeyim. Fakir bir ülkeyiz ama Arakanlı Müslüman kardeşlerimizle elimizdeki paylaşacağız”.

Sonuç

Arakan'da yaşayan Budist Rahkiniler ile Rohingya Müslümanlar arasında başlayan etnik ve dini kutuplaşma aslında İngiliz sömürge döneminde başlamış olup, 2.Dünya savaşı esnasında Rohingya Müslümanların İngilizlerin yanında Budist Rahkinelerin ise Japonya'nın yanında yer alarak savaşa katılmaları tarihsel bir düşmanlığı derinleştirmiştir. Ayrıca Rohingya Müslümanların Burma zulmüne karşı başlattığı Mücahidin hareketi Burmalılarda İslam'a karşı bir korkunun artmasına sebep olmuş ve Rohingya'da eskisi gibi İslam'ı bir yönetimin oluşmasından endişe duymuşlardır. Bu iki toplum arasındaki kutuplaşmayı daha da arttırarak Rohingya Müslümanlara karşı toplumsal kinin kronikleşmesine yol açmıştır. Burma rejimin desteklediği Budist Rahkine milliyetçiliği kültür erozyonuna uğrayıp yok olmaktan korktuğu için her türlü gelişmeye karşı aşırı hassaslaşmış zamanla saldırgan ve dışlayıcı bir yapıya bürünmüştür. Nitekim 1970'li yıllarda Myanmar'da askeri rejim tarafından ulus inşa etme süreci başlatılmıştır. Rohingya Müslümanlar sürecin önündeki bir engel olarak kabul edildiği için 1974 yılında yürürlüğe giren anayasa ile onların vatandaşlık hakları elinden alınmıştır.

1974'te yürürlüğe giren anayasa vatandaşlık tanımı bakımından herhangi bir etnik veya dini grubu ötekileştirici ifadeler içermiyorsa da anayasanın hazırlanış sürecinde Rohingya Müslümanların dışarıda bırakılması darbeye işbaşına gelen Ne Win liderliğindeki askeri yönetimin Rohingya Müslümanları Myanmar toplumunun bir parçası olarak görmediğini açıkça ortaya koymuştur. Askeri dikta rejimin Rohingya Müslümanlara yönelik dışlayıcı ve asimilasyon odaklı politikaları 1978'de Myanmar tarihinin en büyük kitlesel göçlerinden birinin yaşanmasına neden olmuştur. Sivillerin doğrudan hedef olduğu tecavüz ve işkence vakalarının kayıt altına alındığı, camilerin ve köylerin yakıldığı, büyük katliamdan kaçan yaklaşık 200 bin Rohingya Müslüman, toplu halde Bangladeş'e sığınmıştır. Sığınmacıların bir kısmı Bangladeş toplumuna karışırken büyük bir çoğunluk Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve uluslararası kamuoyunun baskısıyla 1979'da ülkelerine geri dönmüş iseler de Çin, Tayland ve Hindistan gibi büyük ülkelerin güçlü desteğini arkasına alan Myanmar askeri yönetiminin Rohingya Müslümanlara yönelik yeni insan hakları ihlallerinin önüne geçememiştir.1962-2011 yılları arasında ülkenin sıkı bir askeri rejimle yönetilmesi bu ihlallerin meydana gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Bunun dışında Arakan'daki soykırımın perde arkasında ekonomik, siyasi ve sosyo kültürel nedenlerin yattığını göz ardı etmemeliyiz. Ekonomik nedenler bağlamında bölgesel güçlerin ve uluslararası sermaye şirketlerin Myanmar'a yönelik enerji ve ticaret yatırımları Rohingya Müslümanların yaşadığı bölgelerin stratejik önemini arttırırken yatırımlardan ve projelerden gelecek payın paylaşılması meselesi dikkat çekmektedir. Sosyo kültürel bağlamında ise İslam'a karşı Rejim destekli Budist rahiplerinin başlattığı "969 Hareketi" soykırımın fikri temelini oluşturmaktadır. Bundan başka Rohingya Müslümanlarının yoğun olarak

yaşadığı bölgelerde uyuşturucu trafiğinin artış göstermesi, soykırımı meşrulaştıran bir gerekçe teşkil etmiştir. Sonuç olarak bölgesel güçlerin ve uluslararası sermaye şirketlerinin sözde güvenlik kaygısıyla Myanmar rejimini öne sürerek bölgeye yönelik yaptığı planları Arakan’da etnik yapının yeniden dizayn edilmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla Myanmar’daki insani kriz dünya barışı ve evrensel hak hukuk bakımından uluslararası toplumca acil çözülmesi gereken bir sorun haline gelmiştir.

Kaynaklar

ATEŞ Ahmet, (2017), “Burma’dan Myanmar’ Rohingya Müslümanları”, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi *İslam San’at, Tarih, Edebiyat Ve Musikisi Dergisi (İSTEM)*, Sayı: 29. Konya.

Dalar Mehmet, GÖKCAN Özkan, (2018), “Myanmar’ın Rohingya Müslümanları Politikası:Tarihsel Ve Hukuksal Bir Analiz”, Bingöl Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:8, Cilt:8 Sayı:15 Bahar/2018.Bingöl.

GÖKSOY İ. Hakkı, (20016), “Myanmar”, *Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:32, İstanbul.

-----, (2016) “ARAKAN”, *Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: Ek-1, İstanbul.

GREEN Penny, MacManus Thomas vd, (2015), *Countdown to Annihilation:Genocida in Myanmar*, International State Crime Initiative , London.

NEMOTO Key, (2005), “The Rohingya Issue: A Thorny Obstacle Between Burma and Bangladesh”, Institute of Developing Economies Publications, Chiba/Japan.

ÖZEY Mehmet, (2013), *Arakan Müslümanları Kaybolmaya Yüz tutmuş Bir Halkın Hikayesi*, Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

YUNUS Muhammed, (2012), *Dünden Bugüne Arakan*, (Çev: Hatice UĞUR), İnsan Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul.

-----, (2017), *Arakan’da Rohingya Soykırımı-Gerekçe, Yöntem Ve Soruna Yönelik Çözüm Önerileri*, (Çev: Zeynep MAKSUDOĞLU), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

<https://medium.com/guneydogu-asya/myanmar-rohingya-muslumanlari-kim-1caae2134fd7> (Erişim: 15 Ekim, 2017).

<http://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/08/rohingya-muslims-170831065142812.html> (Erişim:13 Ekim 2017)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/arakan>, (Erişim: 16 Ekim, 2017).

<https://www.hrw.org/news/2012/10/26/burma-new-violence-arakan-state>, (Erişim: 15 Ekim, 2017).

<http://www.euronewsport.com/Arsiv.aspx?Mkl=1247> (Erişim 05 Ekim, 2017).

<https://www.bestcurrentaffairs.com/kaladan-multi-modal-transit-transport-project> (27 Eylül, 2017).

<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fandan-d%C3%BCnyaya-arakan-tepkisi/a-40276550> Erişim, 16 Ekim, 2017).